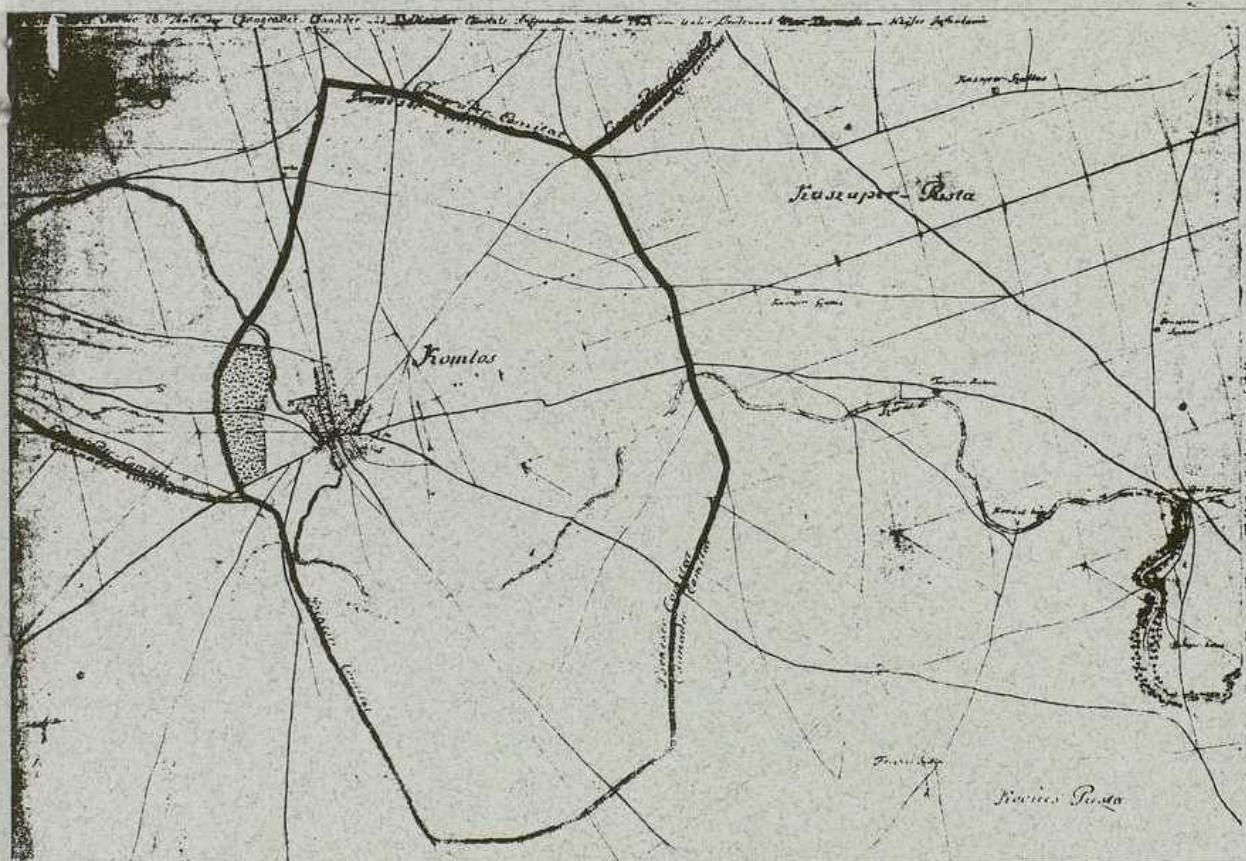

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

- Z OBSAHU: J. ČUKAN: Význam etnologického štúdia v priemyselných centrách
A. DIVIČANOVÁ: Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových
ostrovoch v Maďarsku I.
V. KRUPA: Rané kontakty Európanov s obyvateľmi Océánie a Japonska
R. A. ROTHSTEIN: Makarónske ľudové piesne: jidiš-slovenský príklad
v slovanskom a jidiš kontexte
H. HLÔŠKOVÁ: The Problem of Historical Consciousness and its Narrative
Forms in the Development of Scientific Interpretation in Slovakia

Na obálke:

- 1.strana: Hranice Tótkomlóša, slovenskej osady uprostred maďarskej pusty, vyznačené na prvej vojenskej mape z r. 1782-1785
- 4.strana: Mapa Komlóša z r.1760. Prevzaté z monografie J. Gombosa: Az újratelepült Tótkomlós első fél évszázada. Tótkomlós 1987
- K článku A.Divičanovej: Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku I.

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, *Slovenský národopis* deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by: Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
Slovakia

HLAVNÝ REDAKTOR

Milan Leščák

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Emília Horváthová, Václav Hrníčko, Josef Jančár, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Martin Mešša, Ján Mjartan, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

OBSAH

ŠTÚDIE

Č u k a n Jaroslav: Význam etnologického štúdia v priemyselnych centrách a ich dosahu	257
D i v i č a n o v á Anna: Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku I.	264
K r u p a Viktor: Rané kontakty Európanov s obyvateľmi Oceánie a Japonska. Reakcie a stereotypy	283
R o t h s t e i n Robert A.: Makarónske ľudové piesne: jidiš-slovenský príklad v slovanskom a jidiš kontexte	296
H l ô š k o v á Hana: The Problem of Historical Consciousness and its Narrative Forms in the Development of Scientific Interpretation in Slovakia	304

DISKUSIA

Rozhovor s Dr. Venetiou Newall (Zuzana P r o f a n t o v á)	321
---	-----

MATERIÁLY

S l a v k o v s k ý, Peter: Tradičné formy žatvy u Slovákov v Maďarsku – srp a kosák (Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – pokusné komentáre)	327
M u r í n Ivan: Neoficiálne spôsoby fungovania a ritualizácie života vojenskej komunity	334
C h u r ý Slavko: Vidiecke sakrálné pamiatky v Liptove na začiatku 19. storočia	348

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

Ludvík Kunz osemdesiatročný (František K a l e s n ý)	354
The City: Today, Yesterday and the Day Before (Viera F e g l o v á)	356
Maďarsko medzi „Východom“ a „Západom“ (Marta B o t í k o v á)	359

Seminár „Oral history – metóda či cieľ?“ (Zora V a n o v i č o v á)	360
Letný národopisný tábor v Békešskej Čabe (Marta B o t í k o v á)	361
Seminár „Z dejín a života Slovákov z Bulharska“ (Mojmír B e n ž a)	363
Medzinárodné kolokvium ICTM-UNESCO „Pretváranie ľudových hudobných tradícií v meniacej sa Európe“ (Jana D r o b o v á – Eva K r e k o v i č o v á)	364
Výstava „Karol Plicka 1894-1994“ v Martine (Zora V a n o v i č o v á)	366

RECENZIE-ANOTÁCIE

Fügedi, E. – Gregor, F. – Király, P.: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku (Soňa K o v a č e v i č o v á)	367
A. Jurová: Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po r. 1945 (Zuzana K u m a n o v á)	369
D. Holý – C. Nečas: Žalující píseň (Eva K r e k o v i č o v á)	370
J. Botík: Slováci v Bulharsku (Peter S l a v k o v s k ý)	372
Männerleben Lebemänner (Peter S a l n e r)	373
Po cestách Asklepiových (Kornélia J a k u b í k o v á)	373
Heller, A. – Weber, T. – Wiebel-Fanderl, O.: Religion und Alltag (Zuzana B e ň u š k o v á)	374
F. Schleppe-Lambers: Beerdigung und Friedhöfe im 19. Jahrhundert in Münster (Emília H o r v á t h o v á)	375
Kríza, I.: Felsőnyéki halotti búcsúztatók (Roberta K r a k ó c z k i)	376
Kišgeci, J.: Konope, konope, zelené konope... (Juraj Z a j o n c)	377
V. Chromeková – A. Bitušiková: Horná Mičiná; Vinšujeme Vám (Jolana D a r u l o v á)	379
Anotácie	380

CONTENTS

STUDIES

- Č u k a n, Jaroslav: The Importance of Ethnographic Studies in Industrial Centres and their Surroundings 257
- Di v i č a n o v á, Anna: Ethno-cultural Changes in the Slovak Language Islands in Hungary I.. 264
- K r u p a, Viktor: Early Contacts between Europeans and the Inhabitants of Oceania and Japan. Reactions and Stereotypes 283
- R o t h s t e i n, Robert A.: Macaronic Folk Songs: A Yiddish-Slovak Example in the Slavonic and Yiddish Contexts..... 296
- H l ô š k o v á, Hana: The Problem of Historical Consciousness and its Narrative Forms in the Development of Scientific Interpretation in Slovakia 304

DISCUSSION

- A Conversation with Dr. Venetia Newall (Zuzana P r o f a n t o v á) 321

MATERIALS

- S l a v k o v s k ý, Peter: Traditional Forms of Harvest of the Slovaks in Hungary – Sickles with Smooth or Toothed Blades (Atlas of the Folk Culture of the Slovaks in Hungary – an Experimental Commentary)..... 327

- M u r r i n, Ivan: Unofficial Ways of Functioning and Ritualisation in the Life of the Military Community 334
- C h u r ý, Slavko: Sacreligious Village Monuments in Liptov at the Beginning of the 19th Century 348

HORIZONS-NEWS-COMMENTS

- Ludvík Kunz – the Octogenarian (František K a l e s n ý) 354
- The City: Today, Yesterday and the Day Before (Viera F e g l o v á).....356
- Hungary between „East” and „West” (Marta B o t í k o v á) 359
- Seminar „Oral History – The Method or the Aim?” (Zora V a n o v i č o v á) 360
- Summer Ethnographic Camp in Békéscsaba (Marta B o t í k o v á) 361
- Seminar „From the History and Life of the Slovaks in Bulgaria” (Mojmír B e n ž a) 363
- The International Colloquium of the ICTM-UNESCO „Re-creating Folk Music Traditions in a Changing a Europe” (Jana D r o b o v á – Eva K r e k o v i č o v á).....364
- Exhibition „Karol Plicka 1894-1994” in Martin (Zora V a n o v i č o v á) 366

BOOK REVIEWS – ANNOTATIONS

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku je spoločným vedeckým projektom Zväzu Slovákov v Maďarsku a Ústavu etnológie SAV, ktorý sa realizoval v období r. 1991-94. V prvej etape prác sa uskutočnil výskum 170 tematických okruhov tradičnej ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku v 23 slovenských obciach. Skúmateľmi boli príslušníci slovenskej inteligencie v Maďarsku, ktorí použili upravený dotazník Etnografického atlasu Slovenska. Išlo vlastne o záchranný výskum tradičnej ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku z obdobia vrcholu jej kontinuálneho vývinu, t.j. z obdobia 1. pol. 20. storočia. Získaný materiál možno preto považovať za komplementárny k materiálu EAS.

Druhú etapu prác tvorilo vyhodnotenie a kartografické spracovanie vyhodnotených údajov. Túto fázu prác zabezpečili vedeckí a odborní pracovníci Zväzu Slovákov v Maďarsku, Slovenskej akadémie vied a Katedry etnológie FFUK v Bratislave. Vznikol korpus 1049 máp, z ktorých bol pre finálne spracovanie atlasu vybraný súbor 427 máp. Tento bude v textovej časti doplnený o úvod približujúci metodiku a históriu tohto vedeckého projektu, historicko-etnografickú charakteristiku vybraných lokalít a obsažnú štúdiu o vývine ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku.

Redakcia časopisu Slovenský národopis sa rozhodla zaradiť do tohto a nasledujúcich čísel sériu pokusných komentárov k vybraným javom tradičnej ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku, ktoré vznikli pri spracovaní atlasových materiálov.

TRADIČNÉ FORMY ŽATVY U SLOVÁKOV V MAĎARSKU – SRP A KOSÁK

(Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – pokusné komentáre)

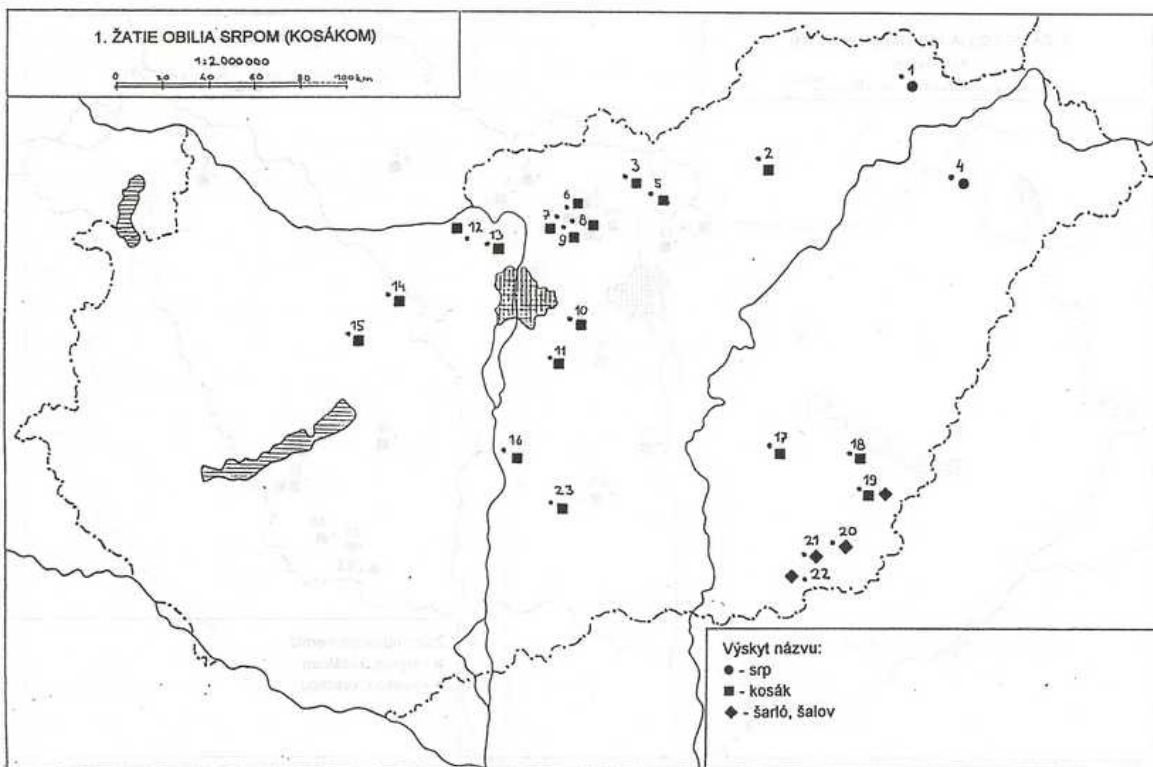
PETER SLAVKOVSKÝ

Významnou súčasťou interetnických súvislostí vývinu ľudovej kultúry Slovákov i Maďarov bola kolonizácia Dolnej zeme (územia na pomedzí dnešného Maďarska, Rumunska, srbskej Vojvodiny a chorvátskej Slavónie). Uskutočnila sa v troch časových etapách. Ako ukazuje historický materiál, prvá bola v r. 1690-1710, druhá, ktorá bola najintenzívnejšia, v r. 1711-1740 a tretia v r. 1745-1780. Táto etapa postupne doznievala až do polovice 19. storočia. Ešte v roku 1900 sa najviac Slovákov nachádzalo v Békešskej župe 64 342 osôb (23,2% obyvateľov župy), v Pešťpiliššoltskej župe s Budapešťou 58 025 osôb (4%), v Báčbodrožskej župe 28 317 osôb (4,7%), v Čanádskej župe 17 239 osôb (12,4%), v Ostrihom-

skej župe 7 491 osôb (8,5%) a v Komárňanskej župe 10 012 osôb (5,3%). Mimo hraníc dnešného Slovenska sa na ostatnom území Uhorska nachádzalo počas sčítania ľudu r.1880 55 dedín a miest, v ktorých mali absolútnu väčšinu Slováci. Z celkového počtu Slovákov v Uhorsku, mimo územia 16 hornouhorských žúp, žilo v krajine r.1880 266 tisíc Slovákov, ktorých počet do r.1900 poklesol na 253 tisíc.¹ Dobové svedectvá o živote Slovákov na území dnešného Maďarska z 18.storočia zanechal vo svojich Notitiach Peštianskej stolice Matej Bel a zo začiatku 19.storočia Ján Čaplovič, ktorý v tom čase píše „o kvitnúcich slovenských kolóniách, ako je Nyíregyháza s 10 098 obyvateľmi, Sarvaš, Čaba s 14 000 obyvateľmi, Oroszház, Tótkomlós, Mezóberény s 6 857 dušami, Nagylak a pod. v Szabolcskej, Békešskej, Csanádskej a Báčskej župe. Tam, kde voľakedy boli neúrodné piesočnaté púšte, hemží sa dnes blahobytnými Slovákmi, ktorí nakazili celé okolie svojou podnikavosťou a aj týmto urobili vlasti dobré služby.”²

O príčinách sťahovania sa Slovákov na Dolnú zem sa už v historickej spisbe napísalo veľa. Poslaním tohto príspevku je skôr na príklade tradičnej agrárnej kultúry poukázať, ako prebiehal proces etnokultúrneho zblížovania v konkrétnych prírodných i sociálno-ekonomických podmienkach. „Zvláštnosť etnickej situácie národnostných menšín, spočívajúca v ich separátnosti, spôsobuje, že v procesoch ich etnokultúrneho vývinu, na rozdiel od vývinu jadra materského etnika, pôsobia viaceré, značne rozdielne a protirečivé tendencie. K najzákladnejším z nich patrí pretrvávanie a ďalší rozvoj prejavov pôvodnej etnicity, s ktorou sa začlenili do nového etnického prostredia ako s nepostrádateľným duchovným imaním. Súbežne s tým, prostredníctvom adaptačných, akulturačných a asimilačných procesov, prebieha aj etnokultúrne zblížovanie a integrácia so spoločenstvom, s ktorým národnostná menšina žije v spoločnom štáte.”³ Tento proces etnokultúrneho zblížovania je pri javoch materiálnej kultúry umocnený rovnakými prírodnými a materiálmi podmienkami, ktoré vytvárajú podobný, často rovnaký obraz javov materiálnej kultúry, pričom po istom období „kultúrnej zotrvačnosti” badať tendenciu vyberať z oboch kultúr tie prvky, ktoré najlepšie zodpovedajú potrebám organizovania materiálneho prostredia. Podobný, resp. rovnaký spôsob výroby vedie k vytváraniu i rovnakých sociálnych štruktúr, ktoré koordinujú svoju existenciu i pomocou podobných systémov hodnôt. Na postihnutie spoločných i diferencovaných znakov etnokultúrneho vývinu (prípadne jeho časových stupňov) takýchto etnických skupín, v porovnaní s vývinom materského národa i majoritného národa, uprostred ktorého žijú, je veľmi efektívna etnokartografická metóda. Na jej princípoch vznikol i Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku,⁴ ktorý treba chápať ako komplementárne kartografické dielo k Etnografickému atlasu Slovenska a Atlasu maďarskej ľudovej kultúry. Komparácia týchto troch prác poskytuje efektívnu možnosť vydelenia sledovaných kultúrnych javov, pochopenia ich fungovania v systéme spôsobu života daného spoločenstva, resp. nastolí otázky, na ktoré bude potrebné hľadať odpoveď inými gnozeologickými postupmi.

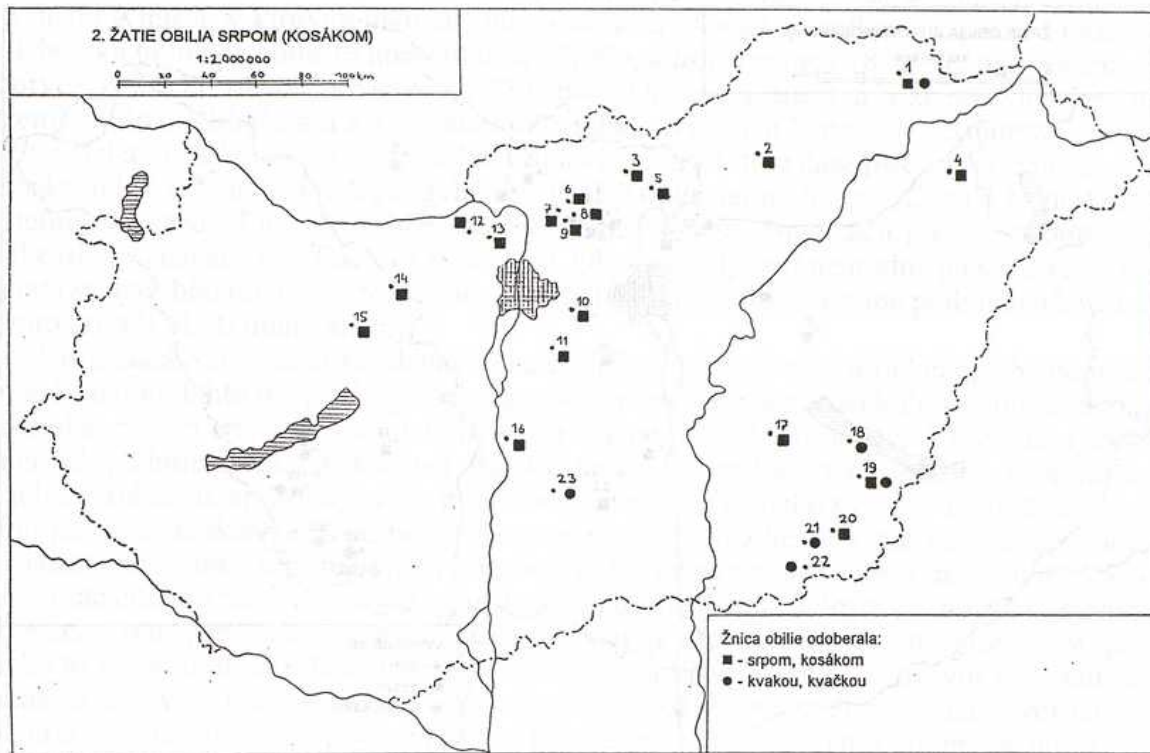
Problematike agrárnokultúrneho spolužitia Slovákov a Maďarov sa venujú viaceré spoločenskovedné disciplíny, agrárnu etnografiu nevynímajúc. Svojimi metódami môže postihnúť tie javy vývinu poľnohospodárstva, ktoré boli buď súčasťou každodenného života ľudí, prípadne aspoň ich kolektívnej pamäti. Doba, v ktorej sa Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku pripravoval, nám umožňuje už len rekonštrukciu obdobia prvej polovice 20.storočia, teda obdobie, v ktorom aj v Maďarsku kulminoval kontinuálny vývin tradičnej ľudovej kultúry. Poslaním tohto príspevku je anotovať etnokartografický materiál z problematiky tradičných žatevných techník, získaný v prostredí Slovákov v Maďarsku v jeho historických, prírodných i sociálnych súvislostiach.

Žatie srpom (kosákom)

Archeologický, historický, jazykovedný i etnografický materiál jednoznačne dokazuje, že v karpatsko-balkánskom regióne predstavuje srp (zúbkované ostrie) žatevný nástroj, ktorý poznali Slovania i Maďari ešte pred príchodom do dnešných sídel. Jeho kultúrnohistorický vývin bol závislý najmä od technických možností súvekých spoločností, prírodných, ekonomických i kultúrnych podmienok v tomto regióne. Dominantným sa stalo náradie s odsadenou rúčkou, predĺženého hákovitého tvaru, ktoré vzniklo na podklade rímskej agrárnej kultúry. Množstvo variantov tohto základného typu srpu možno vysvetliť jeho výrobou v kováckych dielňach, ktoré rešpektovali miestne vzory.⁵ Prevahu srpu nad kosákom (hladké ostrie) v období stredoveku dokladá i maďarský etnograf L. Takács,⁶ ktorý sa nazdáva, že prienik kosáka do procesu žatevných prác umožnila až zvýšená poľnohospodárska produkcia v 18. a 19. storočí, a nie v poslednom rade i technologické zlepšenie jeho výroby, čo súviselo so započatím jeho továrenskej výroby. To potvrdzuje i Matej Bel vo svojom rukopise *De re rustica Hungarorum*, kde v 18. storočí dokladá v Uhorsku už tri žatevné náradia – srp, kosák a trávnu kosu.⁷

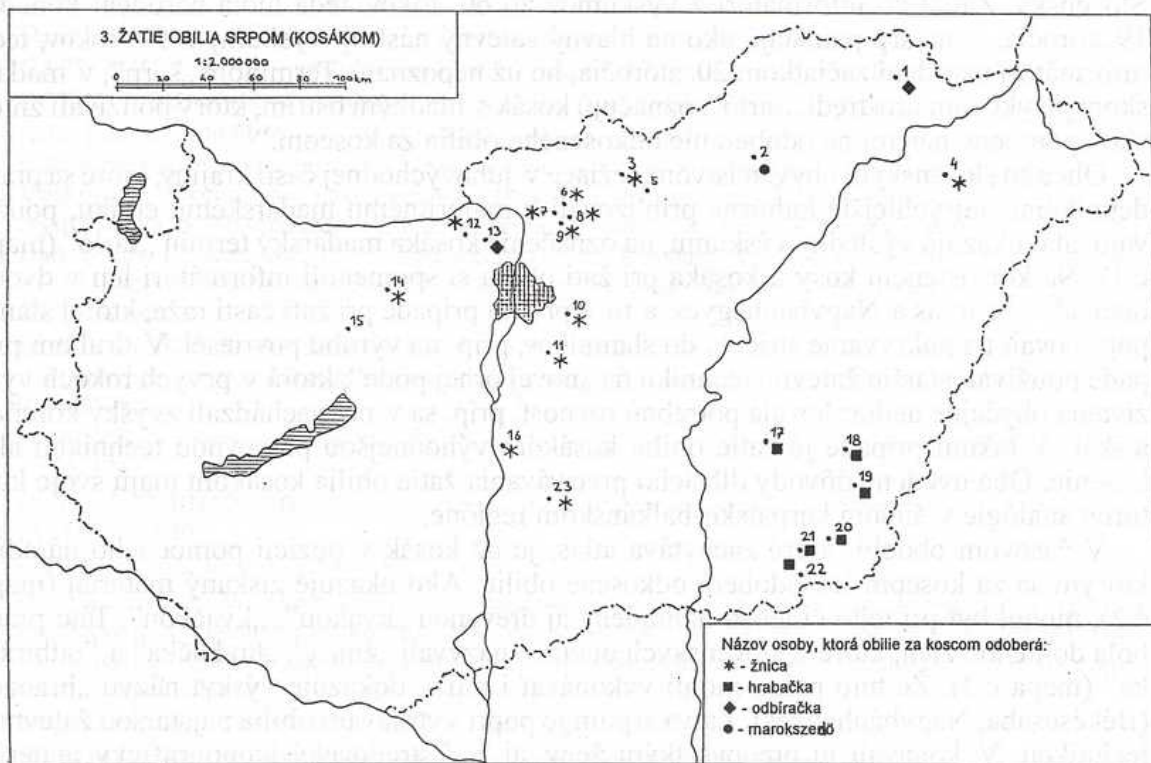
Existencia srpu i kosáka v systéme žatevných prác, i odlišná technika práce s nimi, si v ľudovom prostredí vyžadovala i pojmové odlišenie oboch nástrojov. Toto sa v nami sledovanom období uchovalo len tam, kde bol kosák novším importom. „Tam, kde kosák vytlačil srp tak dávno a úplne, že sa vo vzťahu ku kose považuje za archaické náradie on a nie srp, stretávame sa vždy len s jedným pomenovaním (srp alebo kosák), lebo vtedy už nebolo potrebné oba nástroje diferencovať.“⁸ Jazykový výraz je súčasťou formy každého kultúrneho prejavu a v mnohých prípadoch aj jediným nositeľom jeho etnického špecifika. Etymo-

logický rozbor názvov javov agrárnej kultúry často signalizuje ich spoločný, resp. diferencovaný pôvod. V našom prípade všeslovanský názov „srp“ a maďarský názov „šarló“ naznačujú, že obe etnické spoločenstvá poznali tento nástroj pred príchodom do Dunajskej kotliny.⁹

Hľadať v 18. storočí etnošpecifické prvky v žatevnom náradí na území Uhorska je ťažké. Dokonca ani rozdielne prírodné podmienky v horských a nížinných oblastiach nespôsobili podstatné rozdiely v organizácii žatevných prác v tomto období. Najväčší etnický potenciál si tak uchovala práve terminológia. Nová situácia nastáva v 18. storočí, keď do uhorského poľnohospodárstva začína prenikať kosák. Obdobie a intenzita jeho prieniku diferencovali vtedy celý karpatsko-balkánsky región. Zavedenie kosáka (vyskytovali sa dva druhy – väčší slúžil ako žatevný nástroj, menší na odobranie obilia za kosou, vyžínanie trávy, prípadne čistenie repy a pod.) si vyžadovalo celý rad technických i hospodárskych predpokladov. Tieto boli lepšie v západnej časti regiónu, odkiaľ kosák postupne prenikal na východ. Túto skutočnosť potvrdzujú aj poznatky Maďarského etnografického atlasu¹⁰ i etnografický materiál zo Slovenska.¹¹ Maďarská etnografická literatúra označuje kosák ako hornouhorský nástroj, ktorý sa používal najmä na vyžínanie trávy a na žatie obilia len výnimočne. Zúbkovaný srp tu bol hlavným žatevným nástrojom až do polovice 19. storočia.¹² Prenikanie kosákov na maďarské územie i zo severu bolo pravdepodobne zásluhou vyspelej železiarskej výroby na Slovensku, kde už začiatkom 19. storočia, okrem veľkého počtu skujňovacích vyhní, existovalo aj 9 špeciálnych hámrov na výrobu poľnohospodárskeho náradia.¹³ Podobne ako na území Slovenska, bol kosák i v Maďarsku zavádzaný do systému poľnohospodárskych prác najprv v tých oblastiach, ktoré boli bližšie k Rakúsku, presnejšie k štajerským hámrom. Tento proces, ako sme už naznačili, začal v 18. storočí. Začiatkom 19. storočia

bol kosák rozšíreným náradím na Alfölde, na rozdiel od východnej časti krajiny, kde prevažoval zúbkovaný srp.¹⁴ Na jeho udržiavani v procese žatevných prác mali pravdepodobne podiel i slovenskí kolonisti, ktorí na územie dnešného Maďarska prichádzali najmä z Novohradu, Hontu, Gemera, príp. zo severných žúp Slovenska, teda z oblastí, ktoré si najdlhšie udržali tento spôsob žatevných prác.

Prechod od srpu a kosáka k efektívnejšej žatve kosou bol pre celé uhorské poľnohospodárstvo zložitý proces, ktorý závisel od množstva faktorov. Ako ukazujú žatevné zmluvy z rokov 1837, 1848 a 1849, najatí ženci pracovali pri žatevných prácach kosou. Kosák sa používal len pri vykášaní poľahnutého obilia a pri žatí pšenice. Rozdiel v technike práce sa prejavoval aj vo veľkosti obilných mandeľov. Kosákom alebo srpom zožatý 14 snopový mandeľ vydal 70-80 kg obilia, zatiaľ čo pri kose sa viazali menšie snopy a z jedného mandeľa sa získalo len okolo 50 kg obilia. Oba nástroje – srp aj kosák sa však na území Maďarska stávali postupne pomocnými. Prechod ku kose v žatevných prácach kulminuje na území Maďarska po roku 1860.¹⁵

Ak sa pokúsime procesúálne zaradiť agrárnoetnografický materiál získaný Atlasom ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku do systému tradičných žatevných prác, tak zistíme, že v skúmaných obciach poznali už len náradie s hladkým ostrím, ktoré aj vo väčšine prípadov nazývali „kosák” (mapa č.1). Pojmové rozlíšenie medzi nástrojom s hladkým ostrím („kosák”) a zúbkovaným ostrím („srp” a „šerp”) bolo doložené len v dvoch obciach severovýchodného Maďarska (Háromhuta, Nyíregyháza), ktoré aj podľa poznatkov Maďarského etnografického atlasu¹⁶ patrili ku kultúrnemu areálu, v ktorom sa srp udržal najdlhšie. Obdobnú situáciu nachádzame i na prilahlom území južného Zemplína, kde „agrárnoetnografické výskumy zo začiatku 60. rokov a opakované výskumy z 90. rokov umožňujú presnej-

šie datovať obdobie vytlačania srpu z pozície hlavného žatevného náradia v tejto oblasti Slovenska. Zatiaľ čo informátori z výskumov zo 60. rokov, teda ľudia narodení koncom 19. storočia, si na srp pamätajú ako na hlavný žatevný nástroj, výskumy z 90. rokov, teda informátori narodení začiatkom 20. storočia, ho už nepoznajú. Termínom „šerp“, v maďarskom jazykovom prostredí „šarló“, označujú kosák s hladkým ostrím, ktorý používali žnice ako „pomocný nástroj na odoberanie odkoseného obilia za koscom.“¹⁷

Obce so slovenským obyvateľstvom, ležiace v juhovýchodnej časti krajiny, ktoré sa pravdepodobne najrýchlejšie kultúrne približovali k majoritnému maďarskému etniku, používajú, ako ukazujú výsledky výskumu, na označenie kosáka maďarský termín „šarló“ (mapa č.1). Na koexistenciu kosačky a kosáka pri žatí obilia si spomenuli informátori len v dvoch obciach – Szarvas a Nagybánhegyes, a to v prvom prípade pri žatí časti raže, ktorej slamu potrebovali na pokrývanie striech, do slamníkov, príp. na výrobu povriesel. V druhom prípade používali staršiu žatevnú techniku na „novej ornej pôde“, ktorá v prvých rokoch využívania obyčajne nedosahovala potrebnú rovnosť, príp. sa v nej nachádzali zvyšky koreňov a skál. V takom prípade je žatie obilia kosákom výhodnejšou pracovnou technikou ako kosenie. Oba uvedené dôvody dlhšieho pretrvávania žatia obilia kosákom majú svoje kultúrne analógie v širšom karpatsko-balkánskom regióne.

V časovom období, ktoré zachytáva atlas, je už kosák v pozícii pomocného náradia, ktorým sa za koscom len odoberá odkosené obilie. Ako ukazuje získaný materiál (mapa č.2), mohol byť pri tejto činnosti nahradený aj drevenou „kvačkou“, „kvačkou“. Táto práca bola doménou žien, ktoré v slovenských obciach nazývali „žnica“, „hrabačka“ a „odbiračka“ (mapa č.3). Že túto prácu mohli vykonávať i muži, dokazuje výskyt názvu „hrabač“ (Békéscsaba, Nagybánhegyes). Žatva srpom je popri vytrhávaní obilia najstaršou žatevnou technikou. Vykonávali ju predovšetkým ženy, aj keď stredoveký ikonografický materiál zobrazuje pri nej i mužov. Organizácia žatevných prác pomocou srpu si vyžadovala veľké sústredenie pracovných síl. Ich dostatok, resp. nedostatok patrili k hlavným podmienkam pretrvávania tejto žatevnej techniky. Ako naznačujú historické pramene, túto sociálnu podmienku dlhšie spĺňali východné časti Uhorska. Dokazujú to aj výskumy Etnografického atlasu Slovenska a Maďarského etnografického atlasu.

Súbor skúmaných obcí Atlasu ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku je súčasťou širšieho kultúrneho regiónu, ktorého úroveň poľnohospodárskej technológie určovali predovšetkým sociálno-ekonomické podmienky jeho vývinu. Úroveň agrárnej kultúry bola spoločná pre tu žijúce maďarské i slovenské obyvateľstvo. V prvej polovici 20. storočia sa tu asi stratil i posledný rozdiel, ktorý si medzi hospodárením slovenských a maďarských roľníkov všimol v 19. storočí J.Čaplovič: „Neúrodná pôda prinútila ľudí zaobchádzať s ťažko vypestovateľnými plodinami veľmi opatrne. Vydupávanie obilia dobytkom, tento spôsob mlátenia, pri ktorom sa mnoho zrna premárni, je zaužívaný len v Hontianskej, Novohradskej a Peštianskej župe. Väčšina Slovákov mláti cepami. Úrodu tiež nenechávajú stáť pod voľným nebom, ale ju veľmi starostlivo ukladajú do stodôl. Obilie vedľa veľmi dobre pomlieť a triediť jemnú múku od hrubej. Kto pozná, ako nedbalo a nehospodárne melú Maďari, musí obdivovať zručnosť Slovákov“.¹⁸

Koexistencia oboch etnických spoločenstiev, rovnaké prírodné, historické a hospodárske podmienky si vyžiadali i rovnaké postupy pri organizovaní ich materiálnej kultúry, poľnohospodárstvo nevynímajúc. Ako sme už naznačili, v tomto procese kultúrneho zblížovania, či spoločného vývinu, si najväčší etnický potenciál uchovala terminológia.

- 1 Dejiny Slovenska. III.zv., VEDA – vydavateľstvo SAV, Bratislava 1992, s.491.
- 2 ČAPLOVIČ, J.: O Slovensku a Slovákoch. Zostavila V.Urbancová. Tatran, Bratislava 1975, s.45.
- 3 BOTÍK, J.: Národnostné menšiny a etnicita. Literárny týždenník 4.7.1992, s.13.
- 4 Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. Pripravil Výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe v spolupráci s Ústavom etnológie SAV v Bratislave. Dielo je pripravené do tlače. Výskum sa uskutočnil v nasledujúcich obciach: 1. Háromhuta, 2. Répáshuta, 3. Sámsonháza, 4. Nyíregyháza, 5. Mátraszentimre, 6. Galgaguta, 7. Csövár, 8. Acsa, 9. Püspökhatvan, 10. Péteri, 11. Dabas-Sári, 12. Keszölc, 13. Pilisszentkereszt, 14. Oroszlány, 15. Bakonycsernye, 16. Dunaegyháza, 17. Szarvas, 18. Mezöberény, 19. Békéscsaba, 20. Nagybánhegyes, 21. Tótkomlós, 22. Pitvaros, 23. Kiskörös.
- 5 SLAVKOVSKÝ, P.: Die Erntegerätschaften und Techniken in der Slowakei und deren karpatisch-balkanischer Kontext. (Das Mähen mit der Sichel.) Ethnologia Slovaca et Slavica, XXIV-XXV. 1992-93, s.68-69.
- 6 TAKÁCS, L.: Sensensicheln in Ungarn. In: Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa. Budapest 1972, s.574-576.
- 7 Citované z URBANCOVÁ, V.: Žatevné náradie a pracovné techniky na Slovensku. Slov. Národop., 21, 1973, s.190.
- 8 URBANCOVÁ, V.: c.d., s.186-187.
- 9 Pozri KUČERA, M.: Historické korene maďarsko-slovenskej symbiózy. In: Teoretické a praktické problémy národopisného výskumu maďarskej národnosti v Československu. Bratislava 1981, s.44-45. PARIKOVÁ, M.: Výskum agrárnej kultúry na slovensko-maďarskom etnickom pomedzí v kontexte slavistického štúdia. In: Slavica slovaca, 28, 1993, č.1-2, s.150-157.
- 10 Magyar néprajzi atlasz I. Budapest 1987. Mapa č.21 – Obilný kosák – forma a ostrie.
- 11 SLAVKOVSKÝ, P.: Srp a kosák – pokusné komentáre Etnografického atlasu Slovenska. Slov. Národop., 1978, s.597-600.
- 12 Pozri Magyar néprajzi atlasz I. Mapa č.22 – Obilný kosák – obdobie pretrvávania. BALOGH, I.: Geräte und Verfahren der Ernte in den zentralen Gebieten des Karpatenbeckens im 19.Jahrhundert. In: Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa. Budapest 1972, s.532.
- 13 URBANCOVÁ, V.: c.d., s.189.
- 14 TAKÁCS, L.: c.d., s.123.
- 15 Tamže, s.120-123.
- 16 Pozri mapu č.24 – Typy zúbkovaných srpov.
- 17 SLAVKOVSKÝ, P.: Tradičné formy žatvy na slovensko-maďarskom kultúrnom pomedzí v Zemplíne. In: Južný Zemplín – štúdie o etnokultúrnom vývoji národnostne zmiešanej oblasti. Bratislava 1993, s.105.
- 18 ČAPLOVIČ, J.: c.d., s.39.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 42, 1994, číslo 3
Vychádza štvrťročne

Hlavný redaktor:
PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonná redaktorka:
PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Lubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., Doc. Emília Horváthová, DrSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančář, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091

Cena 39,- Sk (jednotlivé číslo), celoročné predplatné 156,- Sk
Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o. P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 42, 1994, Number 3

Editors: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 42, 1994, No 3

Rédacteurs: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 42, 1994, Nr. 3

Redakteure: Milan Leščák, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 346-RPP/94

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Cena 39,- Sk

MIČ 49 616